

*Magyar nyom – Isten költeményén**Nagy Gáspár: Szavak a rengetegből; Közelebb az életemhez*

„Harcold meg a hitnek szép harcát, nyerd el az örök életet,
amelyre hivatál, és szép vallástétellel vallást tettél sok
bizonyosság előtt.”

(Szent Pál első levele Timótheushoz, 6, 12)

Valaha, a nyolcvanas évek elején-közepén gyakran megfordultam az Egyetemi Színpad nézőterén, s a hozzám közel álló írók-költők dedikációit is gyűjtögettem még. Azt, hogy 1984. október 20-án milyen estét láttam, nem tudom már, de hogy Nagy Gáspár második, *Halántékdob* című kötetét ekkor, a színpad előterében vettem meg, abban biztos lehetek, amíg e karcsú könyvet őrzöm. „Pál Jósának régi barátsággal” – írta az első lapra Gazsi (pedig alig két-három éve ismerkedtünk meg, a Szombathely–Budapest vasútvonalon), s miközben jegyezte a dátumot is, némi szemhunyorítástól kísérvé súgta oda nekem: „van az *Új Forrásban* egy érdekes versezet, nézd meg, ha teheted”. Pár nap múltán – szülőföldemen, a zalaegerszegi megyei könyvtárban – majd kiesett kezemből a lap. „Nem félti a családját ez az ember?” – ilyesmi jutott eszembe talán, mert hogy óriási botrány lesz, azt a „korszellem” rögvest megsúgta nekem. Az 1956-ról beszélő „tiltott irodalmat” évek óta bújtam én már az idő tájt, tudtam, hogy a költő 1949-ben született, a címben jelölt kilenc évet hozzáadni ehhez egy pillanat műve volt, a szövegben hatszor föltűnő NI majd kiverte az ember szemét, aztán a záró sorok imperatívusza („egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!) így, együtt... Szóval, legálisan, állami támogatással megjelent folyóiratban látva e „szentségtörést”, azt hiszem, még én, az olvasó is megijedtem némileg. Megijedtem, mondom, pedig az elkövetkező hetekben meg is nyugodhattam volna akár, ha nem hitetlenkedtem volna inkább: a vers értelmét húsz és huszonöt közötti kortársaim közül – noha történelem szakot végző vagy végzett is akadt közöttük bőven! – alig valaki volt képes „megfejteni” ugyanis. A „hivatalból olvasók” valamelyike éberebbnek (tanultabbnak?) bizonyult persze, kitört a vész, a bölcsészkar egyik – magyar irodalmi – tanszékének vezetője a hírt „terjeszteni” merészlő kollégákat például kirúgással fenyegette dühében, sokan a költő vért vették volna legszívesebben, de állítom, hogy bennünk, olvasókban – ennek az „élére állított versnek” a hatására – valami mégis visszavonhatatlanul megváltozott.

Személyes e történet, s csak azért idéztem föl, mert tizennyolc esztendő múltán – a „nem szabad feledNI...!” című, „1956 láthatatlan emlékművének talpazatára” tett hófehér gyűjteményben – szembesülhettem egy másik, az említett de-

dikációnál mindössze két nappal később, Komárom megyében született dokumentummal is. Egy 1984. október 22-én kelt „napi operatív információs jelentésről” van szó itt, amely a BM III/III csoportfőnökségének üzeni, hogy Nagy Gáspár, az „ismert költő” verse „egyértelműen NAGY IMRÉ-nek, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket”. Meg azt is még, hogy „a szerző a versben követeli, hogy a testet, mely Nincs sehol, egyszer majd el kell temetNI...” – és így tovább, idézi a végső sort is, amelynek egyik – és legfőbb! – célzottja az ország akkori, már huszonnyolc esztendeje uralkodó első embere lehetett csupán. E törölmetszett elvtársi följelentés idézett fordulatából a fontosabb szó persze nem a „költő”, hanem az „ismert” lehetett alighanem, hiszen e „szigorúan titkos” akta csak egy volt abból a több mint félezerből, amelyet a figyellel megbízottak meg a vastagabb váll-lapos „értékelők” Nagy Gáspárról 1970 és 1989 között összehoztak. Mindez már nemcsak az irodalomra, de arra az újabb magyar történelemre is példázat lehet, ami a Nagy Gáspár-i létszemlélet és szereptudat egyik gyújtópontja volt, s maradt mindmáig, s arra a föladhatalan emberi és költői éthosza – meg annak körülményeire – is nemkülönben, amelyet épp e brutális – bizony történelmi! – körülmények formáltak oly módon föladhatalanná, hogy e költészet arculatát, pozícióját is meghatározták, s meghatározzák – líraelméleti teóriákon innen és túl. Nem egyébről van szó, mint amit Alexa Károly a koreszmék s a költészet összhangját föltámasztó emblematisz lírának nevezett minap az *Életünkben*, ahol „az ihlet és a történelmi helyzet alkalmanként [Nagy Gáspár] egy-egy versét a közéleti nyilvánosság fórumába emelte, visszaállítva vers és hallgatóság ősi egységét, nemes szolidaritását – a szóbeliségben”. Petőfit, a szó és tett természetes egységének megtestesítőjét szokás e modellt meghaladhatalan példajaként emlegetni, akiről e nyugati végekről elszármazott poéta is oly szív tájéki azonosulással beszél többször, azt a Petőfit tehát, akinek épp történelmi vállalását s szereptudatát számúzná líratörténeti lomtárba az újabb kánongyártási igyekezet. Nagy Gáspár nem újmódi Petőfi persze, ám arra, hogy egy költemény – „vers és hallgatóság ősi egysége” visszaállításának erőterében, ha tetszik – mennyit tehet, literatúránk 1956-ot követő időszakában az övénel meghökkentőbb – s vigasztalóbb – példázat aligha van. Mert valljuk meg: fintoroghatott megannyi esztéta („nem jó a vers” mondogatták többen – szerintem meg jó, mondom én), „időszerrűtlenséget” vagy (ön?)veszélyes „felelőtlenséget” is emlegethetett, aki akart; ott, akkor, 1984 ősze táján – meg két esztendő múlva, a *Tiszatáj* (megint Nagy Gáspár-vers „eredményezte”) betiltásakor – a jobbra való lelkek sokaságában valami tényleg megváltozott. Lehet, óvatosak maradtunk továbbra is, lehet, hangosan szólni sem akaródozott még igazán, de a vers „megtörtént” bennünk, s már a róla való „titkos” tudás is (!) lélekben kit-kit fölegyenesíthetett. Azt, hogy 1956-ban nem Kádárnak s a pártnak, hanem a fölkellet nemzetnek volt igaza, s hogy a gyilkosok meg az áldozatok néven is nevezhetők akár, ha leírni, mondani még nem is (tisztelet annak, aki igen!), *hinni és gondolni mertük* már legalább ezután, s ennek óriási jelentősége volt akkor, noha a hatás történési vagy

– mondjuk – szociológiai módszerekkel fölmérhetetlen marad mindörökre. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves meg A Fiú naplójából* „rendszerelváltó versek” voltak bizony, ez nem lehet vitás, Görömbei András, Nagy Gáspár monográfusa ebben sem tévedett.

Akadhat idő, mikor a *Nemzeti dal* vagy az *Egy mondat a zsarnokságról*t muszáj megírnia valakinek, ezt a „versei hátországáról” két vastkos, sokszínű, de homogén értékvilágú kötetben valló költő többször is elmondja nekünk. E líra értékszerkezetének centruma nem vagy nem csak az ehhez fogható – amúgy senkire sem kényszeríthető! – lelki-érzelmi készenlét, avagy „civil kurázi” folytonosságának, folytonosságtudatának a tájékán keresendő persze, de e magatartás s a vele azonos versvilág lényegének közös összetevői mégis innét érthetők meg igazán. Mert a bátorság nem esztétikai, még csak nem is költészettörténeti kategória, ez bizonyosan igaz, de van hely és – mondjuk, történelmi – helyzet adta alkalom, ahol és amikor az erkölcsi hajlíthatatlanság – elegendő alkotói invencióval párosulva persze, sőt, csak akkor! – köztönyaggá, „poétikai többletté” lehet. „Más országnak talán lehet jó írója rossz jellemmel. Mi ehhez kicsi ország vagyunk, úgy látszik. Nálunk, furcsa módon, a jellembeli gyengeség, gyávaság vagy [...] enyhe csirkefogóság [...] mállasztani kezdi az írói tehetséget is.” Gyakran jutnak eszembe Ottlik Géza Hornyik Miklósnak mondott szavai, hiszen az irodalom „önelvűségét” óvó igyekezet ellentmondást nem tűrő parancsá, az „irodalmi élet” meg valamiféle sikert hajszólo „szabadpiaci” versenypályává züllött az utóbbi egy-másfél (?) évtizedben, miközben vannak lelkek, akiket a Teremtő szándéka s a teremtett világ gondozásának csodája tart fogva továbbra is. Jellem és vállalás, szolgálat és igazság a „szövegeket” átszövő adottság és cél maradt a számukra megvesztegethetetlenül, a szépség és az erkölcs – az ógörög kalokagathia – együttállásának megkérdőjelezhetetlen természetessége, ami nemcsak az elmúlt, hanem a következő kettő (lesz annyi?) vagy több ezer esztendő „elvárási horizontjául” is megfélemlhet(ne) nekünk. Nem az esztétikumot megfakító teherterhelés, de a tradícióval az „egymásnak felelgető szövegek” teoretikus tanulságainál mélyebb kapcsolatot tartó szemlélet és magatartás a lényege ennek, ahol az irodalom a nemzet történelmének értelmezésévé is (!) lesz visszavonhatatlanul, noha nem a szaktörténetírást helyettesíti vagy „írja felül” – bár nálunk gyakran ez is megesett! – természetesen. Nem a (nemzeti) história megismerését és megértését (az a szaktudomány feladata lenne), hanem annak – ezen túli-fölötti – *személyes és közösségi tétként való át- és megélését* segítheti az irodalom ilyenformán nekünk, s ez bizony már etikai „többletet”, s magatartásbeli stratégiát jelent. Önnön forrásvidékét is újraéli, értelmezi, magyarázza az ilyen – nemcsak nyelvi, poétikai – tradícióban gyökerező irodalom – és irodalom-szemlélet! – valamiképp, önmagával való azonosság folytonosságtudata ezért lesz erkölcsileg – vagy, mint látni fogjuk, szakrálisan is! – föladhatatlan és átörökítendő. Ízlések, poétikai minták, írói alkatok és szereptudatok sokfélék lehetnek eközben persze, de „emberarcúvá” – az önmagát szakrális és közösségi lényként is megélő emberért valóvá – lenni az irodalom csak így lehet képes. Jóság és szépség, erkölcs és esztétikum, jellem hordozta-edzette tartás és poétai „szakértelem”,

tradícióörzés és változásaiban is állandó korparancs együttállásának említett modelljére a Nagy Gáspárnál hívebb és szemléletesebb példa az utóbbi évtizedek magyar irodalmában aligha található.

S még abban is egyedi, hogy olyan „kulcsot” ad nekünk, amely az életmű – egyáltalán nem melléktermékként szemlélendő – részeként annak tükre s tükörképe is. Egy alkotás-lélektani elrendeltség demonstrációja, a magatartás s a szereptudat tudálékosságtól mentes, de rendkívül széles történelmi és művelődéstörténeti bázison nyugvó önértelmezése egyben, olyan mű, amely „önmagát írja” s annak kifejlési s működési törvényét is magyarázza ugyanakkor. Meg a magyar történelem egy jelentős fejezetéről való tanúskodás persze, esszéikben, interjúkban, publicisztikai írásokban, fülszövegekben, megnyitókban, sírbeszédekben, novellisztikus történetekben elbeszélve. A *Tiszatáj* az itt megjelent versekből egy csokornyit néhány esztendeje kiadott már (*Húsz év a kétezerből*, 2000). E kilencszáz lapnyi próza könyvekbe gyűjtése a hetvenes-nyolcvanas évek leginkább tabukat döntő és – a „régii” *Mozgó Világ* mellett – leginkább színvonalas, Nagy Gáspár nevével (is) tanulságosan összenőtt folyóiratának az újabb „rehabilitációs” tisztelgése ekként meg a magunk sorsán való meditáció alkalma is természetesen. Inkább klaszszikus és kortárs írókról, költőkről, szóló írások gyűjteménye az első kötet (*Szavak a rengetegből*, 2004), inkább hitről, hazáról, közéleti csatákról – sőt, futballról – beszélő vallomásoké a második (*Közelebb az életemhez*, 2005), de a műfaji különbségeket latolgatni fölösleges, hiszen e személyes „irodalomtörténet” s annak érzelmi, tudati, magán- és köztörténeti „valóságvonatkozásai” úgy simulnak össze ezúttal, mint a parancsolat. Szilárd és homogén értékszerkezetről tanúskodik ez a két kötet együtt, hol a példák sora Berzsenyi Dánieltől napjainkig ível az időben előre, miközben nagyon messzire, Balassiig, Szent Istvánig s a betlehemi jászolig nyúlik vissza minden pillanatban, hogy az utóbbi (magyar) fél század költői hozadékáról, emberi tapasztalatáról valljon mégis az egész. A Nagy Gáspári – történelemmel és szakralitással viselő – világkép a „közösségi létezés mitikus tartalmait” – ez megint Alexától van – is szóra bírja ekként, miközben saját otthonosságát, illetékességének folytonosságát demonstrálja és teremti újjá önmaga s az olvasó számára is. „...életem száznyolcvan fokos fordulatokkal jutott el a huszonkettedik évig, de eligazodási nehézségeim egy percig sem voltak” – mondja a másodikként megjelent könyv első sorolt, pár sornyi írása 1971-ben még, amire a harmincadik lapon – immár 1993-ban – földézett emlék is rímelhet akár: „...én teljesen otthon vagyok, mert ez a Viktor, akarom mondani, Győző úr, még a templomunkat is berajzolta! [Somogyi Győzőnek a Kárpát-medencéről készült hatalmas méretű rajz-térképéről beszél – N. P. J.]”. A szülőfaluban járt törökök, oroszok, meg „az Istentől elrugaszzkodott” bőrkabátos kolhozagitátorok kerülnek aztán szóba egyfelől, az igazmondókat és a hazugokat elkülönítő „gyermeki naivitás” megőrzésének képessége másfelől; emlékezet s história, művészi forma s „tudományos” ismeret, tragikum kihordta erkölcs s szépre való vágy így lesznek együvé az ismerős táj, a Gondviselésben való hit és az egzisztenciális tétként megélhető történelmi sors metszési pontjain.

Ez a vallomás (*Szívoldal, gyepűszél meg Napnyugat-királyság*) a Nagy Gáspár-i világkép szinte minden „összetevőjét” hordozza egyébként. A szemmel pásztázott „égi térkép” s a történelem próbálta otthon valóságos rajza, a csöndbe kúszott zsongás ismerőssége, a szétzilált és újra meglelt (megteremtett) harmónia, az emlék tapintható tárgyiassága s az élmény kozmikus tükörképe a konkrét s a költői látást, a szépre való készséget meg a morális magatartás tétjének tudatát együtt óvó lélek épségéről ad képet. Nagy László *Életem* című lírai vallomásának tónusa dereng át a sorokon némileg, meg a szülőföld elveszettnek hitt csöndjébe hazatalált – inkább hazatalálni vágyott – Szabó István *Újszövetségéé* is még talán, mindazzal dúsitottan, amiről a megannyiszor emlegetett két „földi”, az iszkázi s a csersegtomaji mester „szóval is mondhatóan” nem beszélhetett még. A gyermekkor és 1956, a tanár (dr. Vanyó Tihamér) és a barát (Somogyi Győző), az iskola s a régmúlt történelmének mesékben, legendákban őrzött históriái a *bazai pályán* való létezés biztonságtudatának elemeiként simulnak itt össze azzá, amiből minden kinőtt egykoron. Meg az embrenyi hófalak ölelte karácsonyok – az 1955-ből megidézett (*Boldog karácsonyom, 1955...*) például – is jelen vannak még, a várakozás, a ministrálás, a betlehemezés s az első „igazi” ajándékkönyv lelket, elmét és fantáziát megejtő intenzitása, mint a majdani feladat hajszálygyökere, s a már felnőtt vallomástevő tradíció tudatának líraivá oldott genezise együtt. Itt valóban Petőfi, Tamási Áron, Nagy László s a legalább tucatnyi írásban ébresztett Kormos István hagyatékának lelki s morális üzenete sejlik föl előttünk: korok, alkatok, poétikák eltérése ide vagy oda, Nagy Gáspár is úgy él, ahogy ír, s úgy ír, ahogy él igazodás, emberi s művészi megalkuvás nélkül. Tudja, hol és mi végre van ott, ahol most van éppen, amit tudni csak az tudhat ily bizonyossággal, aki az „innen jöttem és ide térek” adys hitével s magatartásával lett költővé – vagy bármi mássá! – ezen a (magyar) földön. Élete s műve ezért nemcsak példázat, hanem az utóbbi fél század magyar történelme által kihordott tanulságos – mert okulásra, tanulásra ajánlott – erkölcsi s írástudói modell is egyben.

„A költői létezés állandó készenlét.” Nagy Gáspár e fordulatot a rendszerváltás után három évvel adott interjúban mondta ki, „az erkölcsi-költői megítélés” fenntartásának a szükségszerűségét is emlegetve többek között. Nagy László meg a vers hatalmának „kifejező és megítélő” erejéről szólt az 1970-es könyvnapon még, olyan líraeszmény és szereptudat mellett való kiállásként, amelyet a költészet „apolitikusságát” – úgy a hetvenes évtized közepétől – saját korábbi gyakorlatának ellentmondva szorgalmazni kezdő hatalom – s az irodalomról való új beszédmód is! – mint „korszerűtlenségre” csábító modort helytelenített hamarosan. Egy sok százados hagyomány folytatásáról, sőt feladhatatlan harcáról van szó olyan időben tehát, amikor a *küldetéses* – ez volt Nagy László írásának a címe – irodalomról lassan már beszélni is nevetségszámba megy. Olyan költő szól, akinek formai, poétikai „újdonságokra” való érzékenységét a líra ironikus, szkeptikus – a reflexív szövegalkakításra fölesküdt – „fordulatát” egyedüli „koradekvát” jelenségként méltató teória helyel-közzel még ma is elismeri, csak addig persze, amíg e felfogás morális – netán nemzetpolitikaiként értelmezhető – vonatkozásairól szó nem esik.

A „megértésnek” ott menten vége, hiszen e hitvallás, amely szerint nemcsak a „költői létezés”, hanem már maga a *létezés* is (!) állandó készenlét alighanem, oly értékelvű ember- és világképet sugall, amely e minden hagyományt lebontani igyekvő, csak a személyes (nemcsak) irodalmi sikert irigylő-tisztelő – nemcsak irodalmi! – „modernizációs” tendenciának az útjában áll. Nagy Gáspár, legyen szó e világkép közéleti, morális, hazafias vagy vallásos összetevőiről, a – változó – kor uralomra tolazkodott „eszményeivel” szegül szembe mindig, ahogy Jánosi Zoltán fejtegette pontosan (*Ítéletidőben, puszta-országban. Vázlat Nagy Gáspár közéleti lírájáról*), e pálya szervességét éppen ez a következetesség (is) adja rendszerváltozás előtt és után. Meg a tudat persze, hogy a lényegi végeznivaló mit sem változott, hisz volt s maradt oly feladat – ezért kell, hogy legyen oly (költői) magatartás is! –, amelynek hívószavai – szabadság, haza, erkölcs, nemzet, szeretet, igazság, hit így együtt! – mind a „puha” diktatúrának, mind a korábban oly nagyon vágyott (vágyni látszott) „szabad versenyos” globalizációnak ellenszenvesei voltak s maradtak. Az irodalom – s a tőle elválaszthatatlan, létezés értelmű élet! – *tétjének* megőrzéséről, illetve fontosságáról most két könyvben is hitet tett költő ebben az emberi és nemzeti keretben – tudván, hogy életünk nem kihasználható, kihasználható juss, de ajándék itt e földön – egy kétezer esztendő hagyomány gazdája s gondozója.

Belenőtt vagy belőle nőtt ki, mindkét állítás igaz még akkor is, ha az irodalom „szövegszerűségének” mindenhatóságán ezáltal csorba esik. Ez az irodalom nem az esztétikai kultúra része csupán, hanem egy nemzet sorsának tanúsítványa, morális, tudati készenlétének a tükre meg a személyiség teremtett élethez való jogának a demonstrációja is. A vers „kegyelmi lehetőség, köteleességteljesítési alkalom, léthit, életforma” együtt, mondja Nádor Tamás, míg Nagy Gáspár – másutt, Szabó Lőrincről szólva – az „isten szikra, a kegyelem” éltető és művet teremtő kivételességéről beszél. Nemcsak a hit, az alkotás is kegyelem kérdése ekként, ama harmonikus – a Teremtő közelében, vele egységben való – létállapot rekonstruálásának, „helyreállításának” örök kísérlete, amit a bűnbeesett ember megtagadott egykor, de mivel teremtmények vagyunk, a kegyelmi pillanatokban emlékezünk, s vágyakozunk még reá. Somogyi Győző, a költő barátja vallott erről (*Megélt aranykor*; 2004) mint a teremtett világ gondozási kötelezettségének a művészekre eső „részéről” talán a legpontosabban, míg szerzőnk a teremtett világot nevezi „Isten költeményének” előbb versben, majd e kötetekben többször is. Tökéletesen zárt így a gondolat, s szembeszökő e küzdelem – egyben a versért való küzdelem – tétje is, tanúsítván mintegy, hogy példás életté – s példás, mondhatnám, *nagy* költészetté – a teremtéssel azonos Istennel való folytonos – kétely és hit ketősségének küzdelmében fogant – „párbeszéd” lehet csupán. Minden művészet szakrális gyökerű s célú tehát, s mivel e harmonikus létállapot – a paradicsom, ahogy Somogyi Győző is mondja – „közösségisége” elvitathatatlan, elvitathatatlan lesz a művészet közösségteremtéshez – a közösségért való küzdelemhez – kapott joga, sőt kötelessége is. Az ily „vonatkoztatási rendszerbe” kötött művész a közösségéért alkot, ha a maga gondjairól-örömeiről vall csupán, akkor is, (nemzeti) el-

kötelezettsége, önnön szűkebb s tágabb „életvalóságával” való kapcsolata – művének „önéletrajzi” s egyben közösségi-nemzeti indíttatása, ha tetszik – oly természetes, akár a belélegzett levegő.

Ennek az – emberi és költői – magatartásnak az önéletrajzi identitása a jellemző próbált történeti és szakrális erőterben világlik ki igazán, így e szereptudat, s e költészet genezisének, alakulásának fölfejtéséhez is remek kalauz ez a két kötet. Költőnk eredeti gondolkodó, interjúalanyának egyenesen nagyszerű, nemcsak irodalmat, de mindenfélét – s fölöttébb alaposan! – olvas, a lelki s szellemi élményt szinte szivacs módjára fogadja be, s azt – önmagát folyvást gazdagítva – saját világképéhez hasonítja menten. Azon alkotók közé tartozik, akik nemcsak mások, de önnön művük természetéről szólva is érvényes gondolatokkal állnak elő. Felfogásának sarokpontjai evidenciák, fejében s a lelkében kikezdetlen a rend, mondhatnám, „egy tömbből faragott” ember ő, aki a számára legfontosabbakat végiggondolta s tisztázta már, még az interjúkban feltűnő sok-sok – ilyenformán törvényszerű! – önisméltés is erről tanúskodik. Legszebben szülőföldjéről s mestereiről, legtöbb keserűséggel – de a hívő ember bizalmával mégis! – a nemzet s közállapotaink lelki s tudati sivárságáról beszél talán, s közben egy meghökkenítő, de egyben felemelő „nagymonográfiát” ad a kezünkbe, csempész a fejünkbe észrevétlenül. Monográfiát mondok, amelynek tárgya, műfaja s tétje a mi jó fél-száz, vagy ki tudja, hány esztendőnk immár, „szerkesztője” pedig a személyes és közösségi küzdelmek megannyi sorsverte, sorsáldotta változata. Elégikus, olykor nosztalgikus, ünnepélyesen emelkedett, máskor fájdalommal átszőtt a tónusa ennek e nagy-nagy „könyvnek”, de a vezérszólam az értékhez, a hazához s az Istenhez való rendíthetetlen hűségé jól kivethetően, amelyről csalárdtság s hazugság – a gyermekkortól napjainkig – menten lepereg. Legyen elég ennyi: ahogy Nagy Gáspár nagyszüleitől, szüleiről, iskoláiról, tanítóiról, faluja vagy Pannonhalma törtéijéről beszél, azt tanítani kéne mindenütt. Nem azért, mert szépen s hitellel teszi ezt, hanem mert a földajkáló közeggel összenőtt, abból kinőtt személyiség kiforrásnak („ha néha lábamhoz térdepel egy-egy bokor...”) az egyetlen kívánatos – elementárisan átélt és tudatosított – lehetőségét mutatja meg nekünk. Pontosan azt, hogy – idéztem már – miért nem voltak eligazodási nehézségei egy percig sem soha. Nem – illetve nemcsak – a „készen kapott” hitről, a templomjárás áhítatáról vagy a korán jött olvasási buzgalomról van szó természetesen, hanem az egymásra következő – átélt vagy hallott – élmények, tapasztalatok „szervesítésnek” olyan intenzív képességéről, amelynek során az „eredeti mozgató” sértetlen marad, miközben a hozzá való viszony – épp a „szerves építkezés” okán – nem lesz traumatikussá egy pillanatra sem. Az így – a koncentrikus körök természetével – fölépülő lélek a maga belső harmóniáját – s e harmónia tudatát – megtartva gazdagodik folyvást, s közben semmi, ami fontos, nem megy veszendőbe. Az életrajz s annak tanulsága szellemi fejlődésrajzzá, alakulástörténeté lesz, a művek „hátszárúaként” meg – ezt is mondtam már – példázattá is egyben.

Nagy Gáspár többször elmondja – könyvet is írt róla (*Augusztusban, Ludvik Jabn nyomában*, 1995) –, hogy költői szemlélete s szereptudata gyűjtőpontjának

1968 augusztusát tudja. Egykori osztály- s nemzedéktársai is a prágai tavaszt eltipró „testvéri tankokban” ültek akkor, s a lakosságtól nemigen érzékelt, de a tizenkilenc éves fiatal által mélyen átélt szégyen adta végképp kezébe a tollat. Nem a cinkos história önmagában persze, hanem mindaz, amit a táncdalfesztivál országosan csodált döntőjére következő hajnal benne megmozdított. Az a legényt felnőtte avató eleven tapasztalat ez, hogy olyan hazugságban élünk mi régóta már, amiről hallgatni többé nem lehet. (Keserűségét 1970-ben, egy nyilvános főiskolai gyűlésen is szóvá tette hősünk, így poéta s „ismert költő” egyszerre lett, a titkos-szolgálat számára legalábbis.) A létezés történelmi dimenziója vált átélhetővé és értelmezhetővé számára egy pillanat alatt, e katartikus rádöbbenés mozgósította, s „rendezte el” aztán az addigi életút élményeit, a – nem csak költői! – végeznivaló tartalmát s irányát is megmutatva egyben. („Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben” – írja később.) A gyermekkor, a szülőföld, a megélt sors – a padlássöpréstől, a nagyszülői házban meghúzódó szabadságharcosoktól hallott hőstörténeteken át, a tévesztés gyötrelmeiig – meg a pannonhalmi diákeveknek a korban semmi mással nem helyettesíthető morális hagyatéka egzisztenciális tétként lobbant fel a lélekben ekkor, s a sértetlenül őrzött családi, történelmi s hitbéli emlékek erkölcsi fundamentumként lettek eligazító zsinórmértékké ezután. Nagy Gáspárral a magyar forradalmat – meg a Kelet-Közép-Európai egymásrautaltságot, a kölcsönös (!) tanulnivalót – is ez a tapasztalat „értette meg” igazán, (költői) szemléletének alapelvei – emlékezni, látni és megnevezni félelem nélkül – is ebben az illúziófosztó, de a biztonság evidenciájával ható tudati, lélektani s szakrális „keretben” érték végképp össze. Emlékezzünk csak: „...és nekünk nem szabad feledNI...” mondta ama botrányt kavart vers, „...míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*...” imígyen szólt a másik, a reánk vetett hazugságháló elleni küzdelem egyetlen lehetséges – megint nem csupán költői – programjaként vagy parancsaként akár. „Nem voltam bátor, csak nem mertem félni” – ezt a legendássá lett mondatot a Balassi-kard átvétele után ejtette ki Nagy Gáspár először talán, logikailag s grammatikailag is bravúrosan jelezvén egyszersmind, hogy a félelem hiányának arról a jézusi példa sugallta „formájáról” van szó itt, amely a keresztény ember tartásának a lényege kell, hogy legyen minden időben. „Ne féljete!” – a feltámadt Jézus szava ez Máté evangéliuma szerint, s bizony ama sokat citált Bibó István-i szólás („demokratának lenni annyi, mint nem félni”) gyökere is innen ered, még csak jó fül sem hozzá, hogy mindez egyértelmű legyen. A Nagy Gáspár-i (költői) tartás demokrata s keresztény jellege egymást feltételezi s erősíti tehát, innét érthető, hogy az induló lírikus nem a szocialistának nevezett struktúra (gazdasági) hibáit meg az emberi jogok magyarhoni – s térségünkbeli! – fogyatékoságát ismerte fel csupán.

Életműve ezért (is) egyedi, s a széles értelemben vett – nemcsak költői – nemzedéknek a korról a legtöbbit elmondó modellértékű tette is talán. Nagy Gáspárnak 1968 után – ellentétben a jó évtizeddel később „magára talált”, marxista indíttatású, önmagát aztán demokratikus ellenzéknek keresztelt csoport tagjaival – volt hova (1956-hoz s a hithez például) „visszahátrálnia”, s volt mit „összekötnie”

azonnal ugyanis. Az ő felismerése totális, az egész személyiséget mozgósító éppen ezért lehetett, ezért nem volt bizonytalan, ezért nem lett – mondjuk – az etikai relativizmus teoretikusa soha, s ezért vitte – jézusi értelemben is! – „félelem nélkül” szabadon vásárra a bőrét, amikor tudta, önnön arcának elvesztése nélkül mást már nem tehet. Ezért „radikalizálódott” e költészet tehát – Jánosi Zoltán szerint, még az egymásra következő kötetek poétikus címválasztása (*Koronatűz*, 1975; *Halántékdob*, 1978; *Földi pörök*, 1982; *Kibiztosított beszéd*, 1987; *Műlik a jövőnk*, 1989) is pontosan jelezte ezt – mígnem a hetvenes-nyolcvanas esztendőök – eltagadhatatlan – morális züllésének az igazi okát vette célba kérlelhetetlenül, metaforikus „áttelemek” nélkül immár. A forradalom eltiprásának nyomán kelt összekacsintásos elhallgatást, a hazudozást s a mindezzel való békés – olykor megelégedett! – együttélés jellemet s lelket porlasztó valóságát, ahogy Pécsi Györgyi fejtegette 1989-ben még, azt az állapotot tehát – teszem hozzá én –, amelynek igazi szége, hogy e széken érzékeléséhez szükséges morális készenlét híján e székenről még beszélni sem tudunk soha, sőt hogy e szégyent már-már a sikerre való alkalom végre megjött esélyeként fogtuk fel mi, az együgyű(en fogyasztó) országlakók. Mert a kádári rend a hazugság „megbecsülésére”, de legalábbis vállrándító tudomásulvételére idomította be ezt az amnéziába lökött népet, ezt felismerhetnének végre-valahára már, ez volt – s ez ma is! – a legfőbb bajunk, s nem a szocializmus politikai gazdaságtana, meg (csak) a – régi és újabb – eladósodás vagy az államháztartási hiány úgy általában (ezek ugyanis egy züllő rend – törvénytörő! – következményei csupán). E kollektív árulás költői tudatosítása e líra lényegéhez tartozott már idejekorán, a kimondás jogáért való küzdelem nyelve a romlás növekedésével párhuzamosan radikalizálódott, az 1981-et követő idő – amikorra a hatalommal kötött „csendes alkut” az íróársadalom jobbik része is fölmondta már – pedig a „kibiztosított beszéd” kora lett, ily egyértelműséggel tán egyetlenként a nyilvánosság előtt.

Ennek históriáját – s benne a maga kálváriáját – Nagy Gáspár részletesen elmeséli, meg azt is, kik, illetve kiknek az emberi-költői példája segítette-formálta őt leginkább, már a főiskolai esztendőök után. Amit Nagy Lászlóról, Kormos Istvánról, Pilinszky Jánosról és Jékely Zoltánról sok-sok fölvonásban leír, több mint korrekt „hatástörténeti” beszámoló, én inkább egy morális „vonatkoztatási rendszer” alakulástörténetéről való folytonos tanúságtételnek mondanám. Az, hogy Nagy László verseit gimnazistaként jól ismerte, hogy Kormostól nemcsak a tartás kímérségét, a szerkesztői fegyelmet, de a játék csodájára való hajlamot is „elleshette” talán, hogy Jékely Zoltán már lényével is Erdély gondját s misztériumát adta neki, vagy hogy Pilinszkynek – akivel mindössze kétszer-háromszor találkozott – a hittel s a hitért való mély (költői) küzdelme személyisége lelki és intellektuális alaprétegében érintette meg őt, nem is igazán szétszalazható ma már, hiszen e „négy mester” Nagy Gáspár gazdagodó világképének úgy lett formáló részévé, ahogy a hit s a történelem, a szülőföld s Pannonhalma kövei. „Észrevétlenül” s analizálhatatlanul, önmaguk valóságában felismerhetően mégis, de nem az eredeti arc „nagyáspárosra” igazított lenyomataként vagy visszfényeként persze.

E „párhuzamosan futó”, különböző emberi, költői karakterek nemcsak a „végtelenben”, hanem e hangsúlyozottan tradíciópárti poétában és művében is összeértek, mégpedig a folyvást sugárzó *tisztaságnak* ama mozdíthatatlan pontján, ahol mindannyian – e megvesztegethetetlen példa részeseiként – egyek vagyunk (vagy lehetünk, lehetnénk) életünk parancsa szerint. Mert Nagy Gáspár életének és művének nemcsak e négy „idősebb mesterként” kiemelt szellem a része-formálója természetesen, hanem mindenki, tanár és barát, képzőművész és költőtárs, színművész és énekes, ismert s kevésbé ismert ember, akiről e könyvekben szó esik, szóval mindenki egyenrangúként és válogatás nélkül, feltéve, hogy e sugárzó tisztaság vonzáskörébe tartozik. E tisztaság mint igény s állapot megint csak evangéliumi gyökerű természetesen, mint ahogy ama tisztátalanság és hazugság elleni küzdelem is az, ami ennek az életnek ilyenformán törvényszerű – s ne féljünk a szótól –, a Teremtő parancsa szerint elrendelt része lett. Amikor az Írószövetség 1986. november végi közgyűlésén – a titkári tisztról való lemondatása s sokadszori meghurcolása után – „első számú szerzőjét”, Szent Pált idézte, néhányan révült önteltségre vagy blaszfémiára gyanakodtak talán, pedig csak – híven az íráshoz – a maga hitéről s vállalásáról tett tanúságot a költő, az evilági hatalmat képviselő „ellenforradalom-szakértő” Berecz János színe előtt többek között. „Hirdesd az igét, állj vele elő, akár alkalmas, akár alkalmatlan. Érvelj, ints, buzdíts nagy türelemmel és hozzáértéssel, mert jön az idő, amikor a józan tanítást nem hallgatják szívesen, hanem saját ízlésük szerint seregszámra szereznek maguknak tanítókat, hogy fülüket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallják meg, de a meséket elfogadják. Te azonban maradj mindenben meggondolt, viseld el a bajokat, teljesítsd az ige hirdetőjének feladatát, töltsd be szolgálatodat” – mondta Nagy Gáspár az országos tanácsalanság idején, midőn a korábban fennállt „adokozási hajlam” megcsappant már, morgolódt a nép, de a hazugság hatalom keverte bódító kotyvaléka azért mégis mindent elborított.

Amikor költőnk a forradalomhoz fellebbezve, az „emlékezés jogát és felelősségét” emelte fénybe az „áthallásos” beszédet mellőzve immár, nemcsak a csönddel lefojtott hazugságot törte szét visszavonhatatlanul, nemcsak a nemzet újabb kori tudatvesztésének gennyes góciát vágta föl, de a költői szó erejében való, fakulni látszó – mert szorgosan fakított! – bizalmat is visszaadta egyben. Ama hajsza során – 1984 és 1988 között – Nagy Gáspár az ember s a költő *evangéliumi értelemben lett szabaddá* végleg, miközben lényében a kimondott szó és a teremtő szándék vált azonossá újra, ahogy ezt János, az evangélista már az első mondatával tudatja velünk. A művészet – mint kegyelmi ajándék – teremtés, avagy a teremtés szolgálata, gondozása ekként, nyom Isten „gyönyörű költeményén”, a teremtett világon; rekonstrukció a szó eredeti értelmében, ama paradicsomi állapot – az Istennel való együttlét – helyreállítása, ahol igazság és hamisság a maga arcát összetéveszthetetlenül mutatja meg. „Hanem legyen a ti beszédetek úgy, úgy; nem, nem; ami pedig ezeken felül vagyon, a gonosztól vagyon.” A magyar forradalom, újabb történelmünk eme kegyelmi pillanata ezt a hitet és ezt a *megélt tudást* adta (adhatja) vissza nekünk, e hagyatékkal s e tudással való együttélés mérték marad mindörök-

re, ezért avatatlan – Jézus tanításától meg nem érintett – szóval szólni róla nem lehet soha! „Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét” – ezt meg Pilinszky János mondta talán, de ennek misztériumát – közösségformáló misztériumát – megélni kinek-kinek csak személyesen lehet. Lírai személyesség vagy személytelenség vitája – melyben az utóbbit pártolók hada már-már triumfálni látszott – ilyenformán értelmetlenné lesz tehát, hiszen – ahogy mondtam már – alkatok, szemléletmódok, poétikai gyakorlatok eltérhetnek, de a maga üdvösségéért ki-ki személyesen felel. „A költő nem tévedhet”, ezt is Nagy László írta le, ezért ha az üdvösség elsikkasztásának esélyét hozza reánk az idő, a vallomás és a tanúságtétel parancsa elől való költői kitérés nem csak tévedés – de árulásszámba megy. Nagy Gáspár, e szabadságra született és „szabaddá üldözött” lélek tudja, hogy az „átnyergelő jellemrokkantak” vagy a „kétszer is átnyergelők” dúlása, dúlhatása ma is „helybenzábanfutásos” korunk és térségünk – amúgy roppant veszélyes! – tünete csupán, hisz e „szeretelműszban hempergő világ” igazi baja a „csak pénzben gondolkodó szabadság” kollektív önfeladása, az olthatatlan vágy eltűnése ama gyermeki tisztaság után, amelyről a legszebben egy gyönyörű karácsonyi kötet (*Amíg fölragyog a jászol*, 2001) kapcsán beszél.

Mert a remény minden pillanatban a miénk. „Aki a félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke, / jól tudja, miért e földi ágy / s miért a csillagok – fölöt- te.” Az elsőül megjelent kötetet fejezi be e sorokkal a költő, mert ember ennél többre aligha képes. „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem” – tehetnénk még hozzá talán, ha már ő is többször idézi a magyar forradalom jelentőségét rögvest fölismert lengyel mester, Zbigniew Herbert szavait, de a lényeg teljességét még ez sem mondhatja el. Életünk végső titkáról, mint tudjuk, csak hallgatni – vagy verset írni? – lehet, ám hogy megvál- tásra vagyunk ítélve, egészen bizonyos. Amit e megejtően szelíd poéta a vibrálóan nyugtalan – inkább kibírhatatlant kéne mondani tán? – Hajnóczy Péterről ír például, az nemcsak „szakmai” megfigyelésként remek, a teremtett életről s a terem- tő művészetről is pontos vallomás nekünk: „...nála az írás, az szó szerint egyenlő az életével. [...] művei mögött valóban egy élet teljes hitele áll, ha úgy tetszik, az ő vére. »Igyatok ebből...« – halljuk a felszólítást.” Áll-e mindez Nagy Gáspár művére is, én nem firtatom, de hogy a „játék” tétje nála e korán lehullt, az isteni közömbösség lehetőségével is szembenéz – gondoljunk a *Jézus menyasszonyára* – „vadzseniéhez” hasonlatos, abban biztos vagyok. Hajnóczy egyik hőse vérét adta volna az áldozat eme önzetlen nagyszerűségére süket világnak egykor, költőnk ön- magát – s műveit – osztja szét, hogy a világ, ha hajszálnyival is, de jobbá legyen. Alig van lírikus, aki verseiben ily sok ember- s költőtársát szólítja-szólíthatja meg, s aki a szellem csendes, nem rivaldafényben élő – vagy élt – munkásaira (Fábián Zoltánra, Szokoly Tamásra vagy Molnár Mátyásra például) is ily gondos szakérte- lemmel s mélyen keresztényi szeretettel figyel. Aztán meg szerkesztő, kurátor – két évtizeden át a Bethlen-alapítvány titkára, mondhatnám, a lelke volt például – s rádiós a köznapokban, jó ügyek fáradhatatlan mindenese. Otthonos- ság, beágyazottság ez, meg hűség persze, vagy a remény élő bizonyossága inkább,

a „lényglátó tudás” cselekvő demonstrációja, ami „közös agyérelmeszedésünk” – evilági és szakrális – „gyógyszere” lehet. Mintha Nagy Gáspár is ama „kemény parancsot” kapta volna örökül, amit a már idézett Ottlik *Iskolájának* Trieszt felé ügető lovasa Medvének hozott: „Élj!” Élj – így, egyetlen szóba sűrítve mindent, ami létezésünk lényegéről és céljáról érdemben elmondható, hisz minden egyéb – a végső elszámoltatás is – a Gondviselésre tartozik. Mert „...nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené” – idézném én is Szent Pált – s egyben Ottlik Gézát – tovább. Élj, éljünk hát ama jászolból való utolsó szalmaszál reményét – a hitet, a könyörülő Istentől való kegyelem esélyét – megtartva rendületlenül itt, ezen a földön, amit – a magyar íróknak, költőknek, egyéb kiválasztottaknak, a Nagy Gáspároknak hála – jogunkban áll hazánknak nevezni még. ☒